

Overweging, gehouden op 14 juni '15 in de Opstandingskerk
door ds. Evert Jan Veldman

Jesaja 35: 1 – 10
Lucas 8: 22 – 39

I

Twee jonge mannen die een enkele keer met hun partner op zondag naar de Nieuwe Kerk in Groningen komen vertelden me onafhankelijk van elkaar hun ervaring. Van huis uit hebben ze niets met de kerk. Veel van wat er gebeurt gaat langs hen heen. Maar ze vinden het geen straf om daar te zijn. Beide ervaren er gemeenschap en rust. Mensen zijn er geen concurrenten van elkaar. En de dienst geeft hen rust. Even niets hoeven. De woorden waaien voor een groot deel aan hen voorbij. En de rituelen zeggen hen niets. En toch... 'Wat geschiedt, is: stilte,' (Lucas 8: 24b) vertaalt de Naardense Bijbel: de stilte na de storm, de stilte na de bestraffing van de wind en de woestheid van het water door Jezus.

Als je alle grote woorden wegstreept en de codes van de incrowd aan je voorbij laat gaan, blijft er blijkbaar nog voldoende over dat het waard maakt om hier te zijn: gemeenschap en stilte. In vrees en verwondering vragen de leerlingen aan elkaar: 'Wat is hij toch voor iemand?' (Lucas 8: 25b) Misschien komen we vanmorgen wat dichterbij het antwoord op die vraag. Maar ook zonder dat antwoord, valt hier genoeg te beleven: gemeenschap en stilte. In stormachtige tijden kan de kerk van grote betekenis zijn en is ze dat voor velen ook geweest. Vooral als de grote woorden werden ingeruild voor een hand op de schouder of een gebedskaarsje in de aandachtshoek.

Ik heb me lang afgevraagd waarom de leerlingen niet met Jezus aan wal gingen in het gebied van de Gerasenen. Je leest er zo maar over heen, maar let maar op: ze zijn nergens meer te bekennen in het evangelieverhaal van vandaag. Alsof ze zijn achter gebleven in de boot. Alsof ze zich onzichtbaar hebben gemaakt voor de gek in het verhaal en voor zijn volksgenoten. Nergens zijn ze meer te bekennen. Misschien proberen ze de stilte na de storm vast te houden en aan elkaar gemeenschap te ervaren: 'Scheepke onder Jezus' hoede'. Zo begrijpelijk. Na de vuurwerkramp in Enschede was er een jonge vrouw die probeerde de draad van de kerkgang weer op te pakken. 'Ik kom hier om troost te vinden,' zei ze tegen me, 'en niet om de onrust van alledag nog eens op mijn bordje te krijgen.' Nou, die onrust is daar wel in het verhaal met die gek die op Jezus afkomt.

II

Vandaag heet deze gek Jan Arends. U hoeft er niet voor uit de boot te komen om hem te ontmoeten. Hij heeft proza en poëzie nagelaten, waarin hij zijn schreeuw vorm heeft gegeven. Het mooie van teksten is dat je ze tot je kunt nemen op je eigen tijd en weg kunt leggen wanneer jij het wilt. Op de achterflap van de opnieuw uitgegeven bundel 'Lunchpauzegedichten' van Jan Arends, schrijft Menno Wigman: 'Hier kotst iemand zijn hart uit met een minimum aan woorden.'

De ontmoeting tussen Jezus en de bezetene in het gebied van de Gerasenen doet nog het meest denken aan de ontmoetingen tussen Jan Arends en zijn vrienden. Soms op straat waar hij hen aanklampte om zijn gal te spuwen over de miskenning die hij permanent ervoer. Soms 's avonds laat als hij op de bel drukte om geld te lenen waar hij chronisch tekort aan had. Of in telefoontirades waar geen eind aan kwam. Hij greep je vast met zijn priemende ogen en vileine woorden. En als hij je tenslotte los liet, dan verdween daar een gepijnigd mens in de nacht. En jij bleef achter, met hem besmet, zonder het gevoel iets voor hem te hebben kunnen betekenen.

Wie was Jan Arends en wat was er mis met hem? Op die laatste vraag heb ik de neiging om te antwoorden: 'Legio' – het antwoord dat de bezetene gaf op de vraag van Jezus naar zijn naam. Ik kan me voorstellen dat de literatuur van Jan Arends voer kan zijn voor psychiaters in spe en dat er op hem postuum een diagnostisch etiket geplakt kan worden. En tegelijk ontsnapt hij aan elke diagnose. Zijn woorden werken ontregelend. In de spiegel ervan zie ik mezelf het leven op orde houden en woorden gebruiken om de kieren en gaten te dichten. Want ik wil niet dat de kou van het naakte bestaan aan mijn botten komt. Ik wil de woorden van Jan Arends weg kunnen leggen als het mij uitkomt. Laat mij maar in de boot bij de leerlingen om gemeenschap te beleven en troost te ervaren.

Wie was Jan Arends? Een onecht kind dat op 13 februari 1925 in Den Haag werd geboren, een broodmagere jongen die al jong in een katholiek jongensinternaat belandde, een puber in verwaarloosde kleren die ook in zijn jeugd al 'speldenknopkleine' gedichten schreef, een man die onaangenaam stonk maar overbeschaafd sprak, een rusteloos zoekende schrijver die als schoenmaker, reclameschrijver en hotelportier had gewerkt en een reddeloos verloren ziel die regelmatig in inrichtingen verbleef. Op de avond van 21 januari 1974 sprong Jan Arends uit het raam van zijn eenpersoonsappartement in Amsterdam, aan de achterzijde. Bang om vijftig jaar te worden. Bang voor alles wat er nog kon komen.

Ik ben bang
voor het licht
van de zon die opkomt.

Het maakt
mij angstig voor de dag.

Ik heb reden
om bang te zijn.

Wat voor reden
heb ik om bang te zijn?

Niet om dood te gaan
want dat is normaal
dat is goed.

Ik ben bang voor de dingen
die mij nog te wachten staan.

U hebt gelijk: de kerk is geen literair café. Een preek hoort evangelieverkondiging te zijn. En toch moet Jan Arends aan het woord komen. Omdat we daarmee recht doen aan die bezetene tussen de graven in het gebied van de Gerasenen – die mens op wie we niet zitten te wachten. Maar vooral omdat we daarmee in de buurt van Jezus blijven, die daar aan wal gaat, terwijl wij achter blijven in de beschutting van het bootje van de kerk. Wie luistert naar Jan Arends, hoort het krassend schreeuwen van de bezetene, die Jezus aanklapt. Verdekt, zoals in het volgende gedicht:

Mijn
verdriet
is oud geworden

Ik zeg
dat het
de jas is
van een zwerver
in winterland.
Kaal
geheugengestoord
verdriet.

Ik praat
een tranenmond
langs mijn geneverglas

Een kraai
die leed krast
in de taal

Minder verdekt, en daarom afschrikwekkender, hoor je het schreeuwen van de bezetene in een lange tirade zonder begin en zonder eind tegen de behandelend arts, die hem wil ontslaan. Jan Arends maakte er taal van onder de titel 'Keefman'. Hij tekent daarin zijn eigen schreeuw op. Een fragment uit Keefman:

'En nou kan jij wel lullen van huisvredebreuk omdat ik er niet meer uit wou toen ik eenmaal binnen was maar dan had jij Keefman maar niet boos moeten maken. Keefman kwam midden in de nacht omdat het nooit te laat is om de waarheid te vertellen. Keefman kwam midden in de nacht omdat jullie overdag doof zijn. Omdat jullie de mensen dan van het kastje naar de muur sturen. Omdat jullie dan te druk bezig zijn met briefjes om te zeggen dat ik naar onbehuisden moet. Maar ik ga niet naar onbehuisden. Ben jij wel eens bij onbehuisden geweest? Heb jij wel eens al je kleren af moeten geven omdat je geen onderdak had? Heb jij wel eens met groene zeep onder de douche gemoeten omdat landlopers luizen hebben? Heb jij wel eens in een nachthemd van jute moeten slapen op een zaal met verlopen schooiers? Dat heb jij niet. Zolang de maatschappij nog dokters nodig heeft om Keefman weg te kunnen schoppen zal jij niet bij onbehuisden komen. Keefman komt vannacht weer schandaal bij dat rothuis van jou maken. Keefman gaat aanbellen bij alle gekkenhuizen van de wereld midden in de nacht. Ik laat mij nationaal voor gek zetten. Ik blijf net zo lang bellen tot de muur van Gomorra omvalt. Ja, vriend, je hebt gelijk. Ik heb schandaal gemaakt. Ik heb midden in de nacht aan de bel van jouw gekkenhuis staan trekken. Nou ben jij kwaad omdat ik de waarheid in jouw oren heb gebeld en die er niet meer uit wil.'

III

'Wat is er tussen mij en jou?,' (Lucas 8: 23) schreeuwt de bezetene ('Wat heb ik met jou te maken?'). Ik bastaardkind, jij Zoon van God de Allerhoogste. Niets is er tussen jou en mij. Een gapend gat. Blijf van me af. Laat me niet los. In een gedicht, opgedragen aan de psychiater Prof. Dr. P.C. Kuiper, schrijft Jan Arends:

De dokter
maakte van zijn hand
een heel groot oor.

Een teken
dat hij mij wilde
verstaan.

Luisteren
naar mijn noden.

Daarom
schreeuwde ik verdriet.

Om hem
aan het lachen
te maken.

Maar
dat ging niet
want hij was doof

Luisteren blijkt niet genoeg. Luisteren maakt helder hoe groot het gat is dat er gaapt tussen mij en jou. Je kunt me niet verstaan, dokter. Wat doet Jezus anders dan de betrokken psychiater die Kuiper voor Jan Arends was? In het bootje aan de oever spreken de leerlingen met elkaar over de vraag wat voor iemand Jezus toch is. De een zegt: 'Hij is God en God kan alles!' De ander zegt: 'Hij is een groot mens. De kracht van de liefde maakt hem onoverwinnelijk!' Jan Arends vindt ook iets van Jezus. In de tirade van Keefman tegen zijn behandelend arts komt ook Jezus voorbij. Nog een fragment uit Keefman:

'Weet je dat ik helemaal geen mulo-opleiding nodig heb om voor mijn psychiatrisch gestoorde medemensen te gaan zorgen? Al zou ik niet kunnen lezen en schrijven. Jezus had ook geen mulo-opleiding en toch genas hij mensen. Jezus was een dokter. Een echte dokter. Of eigenlijk helemaal geen dokter, want dat is maar zo'n mooie titel die jullie jezelf gegeven hebben. Jezus was een genezer. Jezus maakte mensen beter. Dat kan jij niet, mensen beter maken. Jij kan alleen de dood constateren.'

Jan Arends plaatst hier de genezer tegenover de dokter. Ooit waren die twee één. De arts was een geneesheer. Vandaag voelt dat woord genezer wat ongemakkelijk. Kort door de bocht gezegd: het riekt naar kwakzalverij. Even ongemakkelijk als de wereld van demonen en afgronden in het evangelie voor ons is. We slaan meestal direct aan het vertalen en het diagnosticeren om nog iets te kunnen met Jezus, met de boze geesten en de rennende varkens. 'De man had een meervoudige persoonlijkheidsstoornis,' zeggen we dan.

Maar die wereld vol demonen is de wereld van Jezus. Hoe graag wij hem ook bij ons in het bootje willen houden, hij gaat aan land in een voor ons vreemde wereld. Daar, waar mensen het in hun huizen niet uithouden. Daar, waar mensen de gekte van deze wereld niet meer buiten hun ziel kunnen houden. Jezus gaat aan wal om die ene te vinden die huist in de rotsgraven, in het land van de dood. Dat wat Keefman de dokter voor de voeten gooit, dat blijft maar bij me nagalmen: 'Jij kan alleen de dood constateren.' Jij kan alleen de dood constateren, maar je durft je er niet in te begeven. Je hebt je verschanst en je weet niet hoe je bij me moet komen. 'Jezus was een genezer. Jezus maakte mensen beter.'

De dood is in de bijbel veelomvattend. Zo veel meer dan onze sterfelijkheid. De dood heeft het leven in zijn greep. Dood is wat mensen elkaar aandoen. Dood is buitengesloten worden. Dood is misbruikt worden. Dood is geen kant meer op kunnen. In die wereld begaf Jezus zich en hij werd daar de dood te machtig. Alle wonden die mensen op kunnen lopen aan het leven, liep hij ook op. Waar je mee omgaat, daar word je mee besmet. Hij kende hun naaktheid aan den lijve. Hij gaf zich aan hen over. Hij gaf zich voor hen over.

Jan Arends dichtte:

Het
is het stigma
waar je
ziek van bent.

Ik
ben bij u
in het gekkenhuis
gekomen
om te doen
wat ik altijd
gedaan heb.

Een
stinkende wond
laten zien.

Het
stigma
zichtbaar maken
dat ik draag.

Die stigmata draagt de gekruisigde en opgestane Heer in zich mee. Maar vrij is hij. Aan alle dood voorbij. We leven in de Paastijd. Hier constateren we niet de dood, hier vieren we het leven in Christus. Op de vraag 'Wat is hij toch voor iemand?', stotter de kerk: God! Wie anders? De kerk verkondigt een boodschap die ze zelf ook niet bevatten kan. Misschien wel even vreemd als het verhaal van krijsende demonen en vluchtende varkens. Maar het is een boodschap waarin ruimte zit voor Jan Arends en de zijnen. Het is een boodschap die hun dood niet constateert, maar teniet doet. Voortaan noemen wij hun namen in een adem met de Levende, Jezus Zoon van God de Allerhoogste.

IV
Wil de kerk het antwoord op de vraag 'Wat is hij toch voor iemand?' niet vergeten, dan moet ze toch uit haar bootje stappen en aan wal gaan, grenzen over, in het spoor van Jezus gaan. En dan niet weglopen als een Jan Arends je aanklampt en tegen je begint te tieren. Want alleen mét mensen als hij vind je het antwoord op de vraag 'Wat is hij toch voor iemand?' Keefman antwoordt op die vraag: 'Jezus was een genezer. Jezus maakte mensen beter.' Een mooi begin van een antwoord, toch?

In de naam van de Vader en de Zoon en de heilige Geest.
Amen